

Таїса Сидорчук
м. Київ, Україна

СТАРОАКАДЕМІЧНИЙ (МАЗЕПИН) КОРПУС НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»: ДО ІСТОРІЇ ВІДРОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТКИ

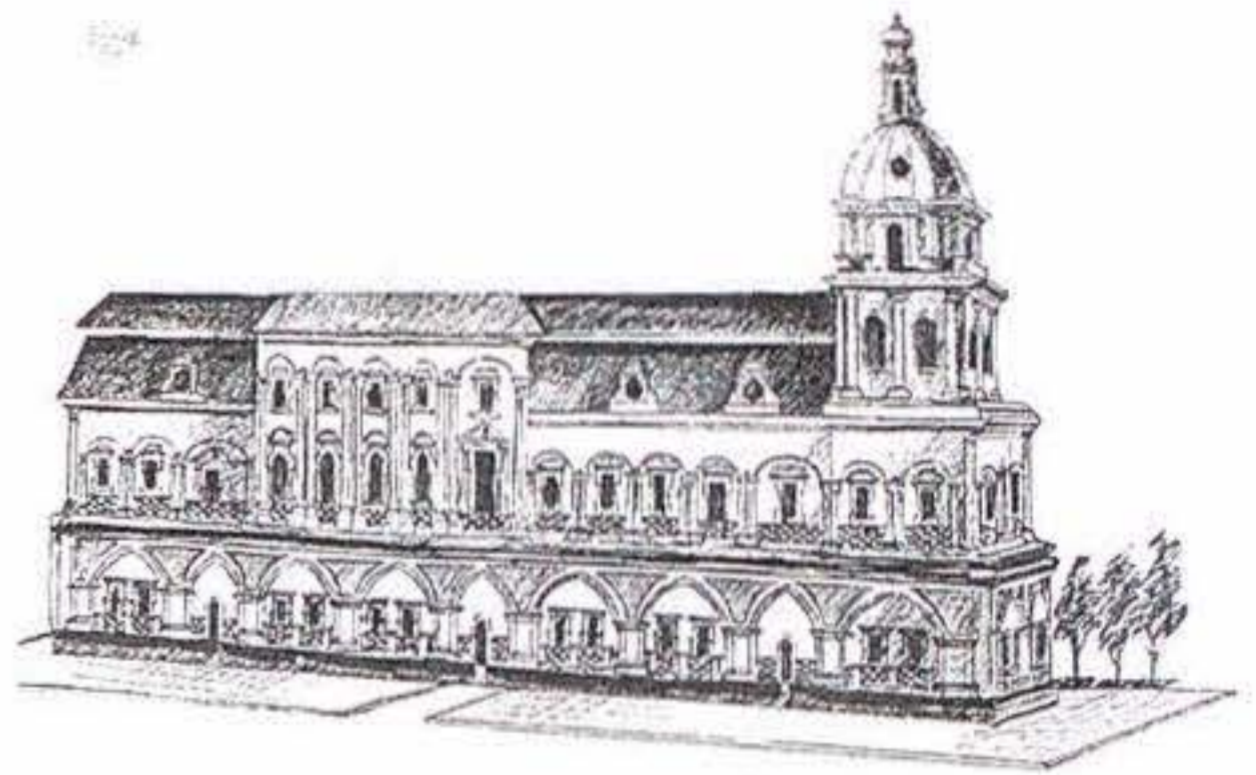
Анотація. Стаття присвячена висвітленню історії відродження Староакадемічного (Мазепино) корпусу у структурі відновленого у 1992 р. Національного університету «Києво-Могилянська академія». Автора подає характеристику підрозділів та фондів Наукової бібліотеки НаУКМА, що розміщуються у Староакадемічному (Мазепиному) корпусі.

Ключові слова: Києво-Могилянська академія, Староакадемічний (Мазепин) корпус, наукова бібліотека, бібліотечні колекції.

Annotation. The author investigates the history of the renovation of Old Academic (Mazepa) Building in the structure of National University «Kyiv-Mohyla Academy», restored in 1992. Author proposes the characteristics of the departments and sources of the Scientific Library of National University «Kyiv-Mohyla Academy», which are conserving in Old Academic (Mazepa) Building.

Key words: Kyiv-Mohyla Academy, Old Academic (Mazepa) Building, scientific library, library's collections.

Староакадемічний (Мазепин) корпус є одним із корпусів Національного університету «Києво-Могилянська академія» (далі: НаУКМА) з часу її відродження у 1992 р. Ініціатори відновлення академії вбачали в ній створення сучасного університету, що був би одночасно спадкоємцем одного з найстаріших вищих навчальних закладів України і Центрально-Східної Європи, першого офіційно визнаного в східнослов'янському світі – Києво-Могилянської академії. Тому розпорядженням Голови Верховної Ради України від 19 вересня 1991 р. діяльність Києво-Могилянської академії, як незалежного вищого навчального закладу, була відновлена на своїй історичній території. [5, с. 12] Комплекс будівель зі всією територією, де у XVII ст. була заснована Києво-Могилянська академія, впродовж наступних трьох століть використовувалися різними закладами і установами: Київська духовна академія, штаб Дніпровської військової флотилії, Київське вище військово-морське політичне училище (далі: КВВМПУ), Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. У 1992 р. НаУКМА розмістився в окремих будівлях вищезазначеного училища, що поступово звільнялися у

зв'язку із його скороченням. У 1996 р. відбулася остаточна передача всіх приміщень КВВМПУ у розпорядження НаУКМА. На відміну від інших історичних будівель Братського монастиря, Києво-Могилянської академії та Київської духовної академії, що використовувалися у другій половині XX ст. для мілітарних цілей, Староакадемічний (Мазепин) корпус слугував одним з фондів приміщень Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

Староакадемічний (Мазепин) корпус – є пам'яткою архітектури національного значення і відповідно до Державного реєстру національного культурного надбання разом з іншими сімома сусідніми історичними будівлями становить комплекс пам'ятку під назвою «Братський монастир» під охороною № 15. Архітектурний ансамбль Братського монастиря формувався протягом XVII-XVIII ст. і включав спочатку дві дерев'яні церкви – Богоявленську і Благівіщенську та ряд адміністративних і господарських приміщень. У 1703-1704 рр. коштом І. Мазепи на території Братського монастиря на місці дерев'яної Богоявленської церкви був побудований за проектом архітектора Й. Старцева кам'яний п'ятикупольний собор у стилі українського бароко з розписами українських та італійських майстрів. У 1740 р. Богоявленський собор було відбудовано за проектом архітектора Й.Г. Шеделея, а також зведено кам'яну дзвіницю. У 1935 р. собор і дзвіницю було зруйновано.

Одночасно поряд з Богоявленським собором Братського монастиря коштом І.Мазепи було споруджено кам'яний корпус Києво-Могилянської академії за проектом Й. Старцева. Власне дру-

га назва корпусу – Мазепин корпус, пов'язана з жертвуванням коштів І. Мазепою для будівництва саме навчального приміщення Києво-Могилянської академії. І. Мазепа, як вихованець Києво-Могилянської академії та освітніх закладів Польщі, Франції, Німеччини, Італії, а також як державно-політичний діяч продовжив закладену П.Могилою традицію спорудження не лише українських сакральних центрів, але й розбудови Києво-Могилянської академії – духовно-інтелектуального осередку Східної Європи. Староакадемічний (Мазепин) корпус, збудований у стилі українського бароко, був освітньою доміантою в історичному просторі Києво-Могилянської академії, яка, за визначенням О. Пахльовської, «є не тільки престижним центром освіти і науки, а й велетенською лабораторією модерної культури». [6, с. 21] У Конгрегаційній залі Староакадемічного корпусу відбувалися урочисті події, диспути і діалоги викладачів та вихованців академії, а також звучала музика у виконанні хору і музикантів-спудеїв та ставилися театральні вистави. В інших приміщеннях першого і другого поверхів знаходилися навчальні класи, починаючи від граматики, риторики та завершуючи філософським і богословським класами. Сполучення між класами відбувалося через аркову галерею.

У 1732-1740 рр. будівля була перебудована за проектом Й. Г. Шеделя, в результаті чого стала триповерховою з однокупольною Благовіщенською церквою. Слід зауважити, що Благовіщенська церква у різні часи використовувалася і як трапезна, і як монастирська бібліотека, і як учбове приміщення, де навчалися спудеї. У ХІХ ст. Староакадемічний корпус декілька разів ґрунтовно перебудовувався, зокрема після пожежі на Подолі у 1811 р. та у 1870-х рр. Під час облаштування заснованого у 1872 р. при Київській духовній академії Церковно-археологічного музею було замуровано галерею першого поверху. Музей, що розмістився в шести залах будівлі, завдяки сорокалітній самовідданій праці професора М. І. Петрова зібрав у своїх стінах величезні скарби. У 1920-х рр. Церковно-археологічний музей було ліквідовано, а його музейні фонди передані до Лаврського музею культів та побуту Київської губполітпросвіти. Від кінця 1920-х років і до часу відродження НаУКМА у Староакадемічному корпусі була розміщена частина фонду Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі: НБУВ). Саме до цієї бібліотеки потрапили рукописи і книги ліквідованої Київської духовної академії, що збиралися багатьма поколіннями жертводавців, викладачів і вихованців Києво-Могилянської академії ще з часів П. Могили. У другій половині ХХ ст. для зберігання книжкового фонду бібліотеки по

периметру стін до стелі у приміщеннях другого поверху, в тому числі і в Конгрегаційній залі, були вмонтовані шафи, що використовуються й донині. З часу відродження НаУКМА всі приміщення Староакадемічного корпусу були звільнені НБУВ і передані для потреб університету.

Отже, в результаті неодноразових перебудов протягом понад 300 років сьогодні будівля Староакадемічного корпусу є триповерховою, тинькованою, прямокутною в плані з замурованими арочними галереями вздовж першого і другого поверхів та частково замурованими вікнами. Перекриття першого поверху склепінчасті, другого і третього – пласкі; північний та західний фасади декоровані пілястрами, вікна – наличниками, над вікнами другого поверху – барокові ліпні орнаменти. Унікальність і значення Староакадемічного корпусу для вітчизняної культури полягає також у тому, що тут збереглися фреско-клейові розписи ХVІІ ст. – початку ХVІІІ ст., аналоги яких можна знайти ще в декількох архітектурних пам'ятках Києва – орнаментальний розпис церкви Всіх святих Києво-Печерської лаври, окремі композиції і фрагменти орнаменту Софійського собору та Кирилівської церкви, фрески храму Спаса на Берестові на території Києво-Печерської лаври. [3, с. 119] У приміщеннях першого склепінчастого поверху Староакадемічного корпусу у різній степені збереженості до наших днів дійшли чотири композиції – «Преображення», «Богоматір», «Благовіщення» і «Богоявлення», що становлять цінність не лише з історичної точки зору, але й – з мистецтвознавчої, освітньої, пам'яткоохоронної, реставраційної та культурологічної.

Саме будівля Староакадемічного (Мазепино) корпусу як символ вітчизняної освіти і науки використовується у наукових, популярних та інформаційно-презентаційних виданнях, для логотипів українських науково-освітніх осередків тощо. Так, у 1972 р. зображення Староакадемічного (Мазепино) корпусу було запропоновано видатним вченим ХХ ст. Омеляном Пріцаком для логотипу заснованого ним Українського наукового інституту Гарвардського університету (далі: УНІГУ). Особистість І. Мазепи та Києво-Могилянська академія були темами дослідження О. Пріцака у різні періоди його наукової діяльності. Ще навчаючись у Львівському університеті, О. Пріцак в історичній секції Наукового товариства Шевченка під керівництвом І.Крип'якевича укладає бібліографію джерел і праць, присвячених історичній добі, життю і діяльності І.Мазепи [7]та пише ряд статей. [8, с. 2]У 1980-х рр. О.Пріцак публікує ряд статей про Києво-Могилянську академію у заснованому при УНІГУ журналі «Harvard Ukrainian Studies». [1, с. 229-250]

Логотип на прохання УНІГУ створив художник, графік, мистецтвознавець Я. Гніздовський, з яким О. Пріцак перебував у тісному контакті і до якого звернувся з проханням виготовити логотип¹. Ідея та історія заснування УНІГУ, як першого наукового українознавчого осередку у США, до створення якого інтелектуально і фінансово долучилася значна частина українців американського континенту, були добре відомі Я.Гніздовському, що особисто неодноразово його відвідував. На логотипі центральне місце займає стилізоване зображення Староакадемічного корпусу після його перебудови у XVIII ст., над яким розміщено гасло Гарвардського університету латинською мовою «Veritas» (з лат.: «істина»). З цього часу окрім офіційних бланків УНІГУ всі його видання, зокрема науковий журнал «Harvard Ukrainian Studies», монографічні праці, Гарвардська бібліотека давнього українського письменства, інформаційно-довідкові матеріали, містять зображення Староакадемічного (Мазепино) корпусу. Крім того, логотип² є складовою частиною екслібрису Harvard College Ukrainian Seminar.

Зображення Староакадемічного (Мазепино) корпусу використано також для логотипів створеної у 1987 р. Археографічної комісії АН УРСР та заснованого у 1991 р. – Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Слід зазначити, що у створенні та діяльності цих двох наукових інституцій брав безпосередню участь вище згадуваний О.Пріцак. Тому можна припустити, що вибір зображення на їх логотипах відбувався також за його участі.

У 1992 р. Укрпоштою було випущено поштову марку, присвячену відродженню Києво-Могилянської академії. Зображений на марці Староакадемічний (Мазепин) корпус є фоном, на якому чітко виокремлюються постаті покровителя академії І.Мазепи і вихованців академії – спудеїв. Автор марки Л.І.Корень використав фрагмент гравюри «Різдвяна процесія» І.Щирського³. У 2006 р.

була введена в обіг купюра в 500 гривень, на аверсі якої зображено Г.Сковороду, а на реверсному боці розміщено зображення будівлі Староакадемічного корпусу на фоні печатки навчального закладу, що використовувалася у XVIII ст.

Від часу побудови Староакадемічного корпусу в його стінах окрім навчальних класів розміщувалася також книгозбірня Києво-Могилянської академії, залишки якої через пожежу 1811 р. з часом перейшли до Київської духовної академії і стали її початковим фондом. Після закриття Київської духовної академії її бібліотечний фонд було передано до Всенародного інституту народної освіти і до Всенародної бібліотеки України, правонаступницею якої є НБУВ. Книжкова колекція Київської духовної академії у складі НБУВ включає 12 інкунабул, 131 палеотипів, 450 видань церковнослов'янського друку, а також 96 тисяч одиниць зберігання з богослов'я, філософії, історії, права, філології, історії літератури, археології, економіки, мистецтва, медицини та інших гуманітарних наук. Бібліотека Київської духовної академії за своїм складом і змістом, а також за класифікацією, комплектуванням і зберіганням книжкового фонду належала до найвизначніших бібліотек свого часу⁴.

З часу передачі Староакадемічного корпусу до НаУКМА в його стінах розміщується Наукова бібліотека університету. Перші придбані і отримані книги у лютому 1992 р. бібліотека опрацьовувала і каталогізувала у приміщенні Благовіщенської церкви, що сьогодні перебуває у підпорядкуванні церковної громади Української православної церкви Київського патріархату. Наукова бібліотека НаУКМА належить не лише до грона наймолодших університетських бібліотек України, але й до найвизначніших вітчизняних бібліотек за своїм обсягом, складом і змістовним наповненням, оскільки її фонд за 21 рік від першої книги виріс до одного мільйона друкованих видань та електронних ресурсів, що забезпечує навчальний процес та науково-дослідницькі інтереси студентів, викладачів і науковців. [4, с. 114-112; 10, с. 34-38; 11, с. 25-29; 9, с. 14-25]

Поступово з розвитком Наукової бібліотеки в Староакадемічному корпусі розташувалися декілька її підрозділів: дослідницька бібліотека,

¹ Про стосунки О.Пріцака та Я. Гніздовського свідчать збережене листування між ними, яке охоплює саме період відкриття українознавчих кафедр та Українського наукового інституту у Гарвардському університеті. В мистецькій колекції О. Пріцака зберігається 13 графічних робіт Я. Гніздовського. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. – Фонд 10. – Опис 1. – Справа 686.

² В архівній колекції О.Пріцака міститься чисельна кількість різноманітних за типологією і видами документів із зображенням логотипу УНІГУ. Див.: Наукова бібліотека НаУКМА. Фонд 10. – Опис 1.

³ Щирський Іван (у чернецтві: Інокентій) (1650?, м. Чернігів? – 1714, м. Любеч) – український гравер, поет, культурний і релігійний діяч. Його твори: ікони, ілюстрації до книги Л.Барановича «Благодать і істина...» та ін.

⁴ Грунтовне дослідження історії бібліотеки Київської духовної академії з аналізом створення книгозбірні часів Києво-Могилянської академії та її традицій здійснила у своїй дисертації Л.М.Дениско. Див.: Дениско Л.М. Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819-1919). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 1997.

мистецька бібліотека, відділ рідкісної книги, відділ періодики, науковий архів. У дослідницькій та мистецькій бібліотеках зберігається більшість персональних книжкових колекцій, зокрема колекції Тетяни і Омеляна Антоновичів, Миколи Брайченка-Петренка, В'ячеслава Брюховецького, Сергія Білоконя, Віри Вовк, Ярослава Головача, Ольги і Ярослава Дужих, Курта Зонтгаймера, Олега Зуєвського, Зиновія Квіта, Євгена Лацика, Джеймса Мейса, Михайла Москаленка, Петра Одарченка, Дмитра Павличка, Юрія Паславського, родини Стебельських, Володимира Старицького, УВАН у США, УВАН у Канаді, Євроколекції Фонду Кіркланда та ін. У 2010 році в одному з приміщень Староакадемічного корпусу відкрито Бібліотеку-архів Джеймса Мейса, створеного на основі переданої до Наукової бібліотеки університету книжкової та архівної колекції одного з найвидатніших дослідників теми Голодомору. В складі архівного фонду знаходяться фотографії, особисті документи та меморіальні речі науковця, який у 1993 р. переїхав до України, працював у різних наукових інституціях та періодичних виданнях, викладав у НАУКМА.

Завдяки подарованим приватним колекціям Наукова бібліотека університету не лише кількісно формувала свій фонд, але й отримала раритетні видання, значна частина яких містить дарчі написи, автографи, маргіналії видатних інтелектуалів та діячів науки і культури ХХ ст.

Фонд рідкісних видань нараховує понад 4 000 томів наукової, енциклопедично-довідкової, художньої літератури та періодики. Найдавнішою друкованою книжкою є видання, що вийшло у світ у 1676 р. в Йені (Німеччина) і являє собою коментарі та тлумачення до відомої книги Гуго Гроція «Про право війни і миру», написані ректором Йенської Академії Валентином Фельтгаймом. [2] Основна частина фонду рідкісних видань – це видання ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. Цінну колекцію фонду становлять малотиражні видання української діаспори до 1947 року.

Колекційні надходження до Наукової бібліотеки НАУКМА, в складі більшості яких окрім друкованих видань були також різні за обсягом і характером архівні матеріали, обумовили необхідність створення у 2001 р. спеціалізованого відділу – Наукового архіву, що розміщується у приміщеннях колишнього Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, тобто у колишній відкритій галереї Староакадемічного корпусу. До архіву вже передали документи більше 90 осіб – викладачі НАУКМА та представники української діаспори. На сьогодні в Науковому архіві зберігаються 13 фондів особового походження (В. Брюховецького, Т. Брика, В. Вовк (Селянської), Я. Головача,

І. Губаржевського, Дж. Мейса, Ольги і Ярослава Дужих, С. Зеркаля, О. Зуєвського, О. Коновала, П. Одарченка, М. Семенця)¹ і 2 фонди установ (Українського технічно-господарського інституту (Мюнхен), Української кооперативної кредитової спілки (Рочестер, США).

У фондах Наукового архіву зберігаються різноманітні за видами, типами та способом створення і відтворення документи на паперових і цифрових носіях, відео-, аудіо-, фото- та образотворчі документи, а також музейні предмети, зокрема українських науковців і діячів культури Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, І. Багряного, Ю. Шевельова, П. Коваліва, В. Яніва, владик Іоанна Теодоровича, Іларіона (Івана) Огієнка, Мстислава Скрипника, Григорія Огійчука, Полікарпа Сікорського, Сильвестра Гаєвського та ін.

З відродженням Києво-Могилянської академії на її історичній території Староакадемічний корпус, як і у давні часи, став місцем проведення найбільш урочистих подій. Саме у Конгрегаційній залі відбуваються наукові форуми, презентації, виступають відомі інтелектуали та гості зі всього світу. Крім того, Конгрегаційна зала використовується як одна з читальних зал Наукової бібліотеки НАУКМА.

Окрім підрозділів Наукової бібліотеки у Староакадемічному корпусі розміщується Докторська школа НАУКМА, що здійснює підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у формі аспірантури та докторантури, а також через створення структурованих докторських (PHD) програм, відповідних до вимог Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА). Докторська школа НАУКМА розроблює, впроваджує, вдосконалює та поширює практичну модель третього циклу наукової освіти (PHD). Цей цикл освіти спрямований на підготовку висококваліфікованих науковців і викладачів шляхом поєднання цілеспрямованого структурованого навчання і здійснення наукових досліджень, що забезпечує високий рівень фахових знань і формування дослідницької культури, відповідної світовим та європейським академічним стандартам.

Сьогодні Староакадемічний (Мазепин) корпус потребує ґрунтовних реставраційних робіт, що вимагають значних коштів та підтримки з боку держави. З 2011 р. НАУКМА офіційно заявив про аварійний стан будівлі та самотужки шукає кошти для проведення всього комплексу реставраційних робіт, організовуючи спеціальні благодійні акції із

¹ Архівна колекція видатного вченого О. Прицака зберігається разом з його бібліотечною колекцією та мистецькою збіркою у Меморіальному кабінеті-бібліотеці Омеляна Прицака у одному з корпусів НАУКМА за адресою: вул. Волоська, 8/5.

залученням потенційних жертводавців та меценатів.

Отже, Староакадемічний (Мазепин) корпус з 1992 р. разом з відродженням НаУКМА використовується відповідно до ідеї його фундатора І.Мазепи як простір формування нових поколінь української науки, освіти і культури. В Староакадемічному (Мазепиному) корпусі зберігаються найцінніші в науковому, історичному і меморіальному значеннях фонди Наукової бібліотеки НаУКМА, що містять унікальні зразки вітчизняного та зарубіжного стародрукування і видавництва XIX ст. – першої половини XX ст., образотворчі колекції, рукописи, автографи та меморіальні речі українських вчених, діячів культури і церкви. Староакадемічний (Мазепин) корпус як одна із збережених пам'яток українського бароко у Києві, збудована за кошт І.Мазепи найдавніша споруда Братського монастиря з унікальними рідкісними зразками фреско-клейового розпису XVII ст. – початку XVIII ст., потребує негайної державної підтримки для якнайшвидшого проведення реставраційних робіт.

Джерела

1. Pritsak O. The Kiev Mohyla Academy in Ukrainian History // Harvard Ukrainian Studies. – 1984. – Vol. VIII. – No.1/2 - P.5-8; A Select Bibliography of Soviet Publications Related to the Kiev Mohyla Academy and its Founder, 1970-1983. (with Procyk, Oksana) // Harvard Ukrainian Studies. – 1984. – Vol. VIII. - Nr.1/2. - P. 229-250.

2. Valentini Velthem, moralium prof. publ. ordin. in Academia Jenensi Introductio ad Hugonis Grotii illustre ac commendatissimum opus De jure belli et pacis :ejusque omnes libros ac singula capita : ubi simul elementa scientiae de juris naturae et gentium prudentia una cum praecipuis materiis moralibus ac politicis ... traduntur... - Jenae : Impensis Johannis Bielckii, typis Samuelis Krebsii, a. o. r. 1676.

3. Дорофійенко І. П. Реставрація автентичного розпису Староакадемічного корпусу Києво-Могилянської академії // Наукові записки. Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. – К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т.18. – С.119.

4. Казакова Н. В. Внесок української діаспори у розбудову Наукової бібліотеки НаУКМА //

Бібліотека і книга у контексті часу: збірник наукових статей Міжнародної науково-практичної конференції 11-12 травня 2006 року, м. Київ. - К.: НТБ України, 2006. - С. 114-120;

5. Онищенко Є.І. Воскресіння Академії: Спогади про відродження Києво-Могилянської академії та його учасників. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – С.12.

6. Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник становлення національної самобутності української ккультури: парадокси еволюції //Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст.: Енцикл. Вид. /Упоряд. З.І.Хижняк; За ред. В.С.Брюховецького. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – С.21.

7. Прицак О. Мазепинська бібліографія. 1688-1938. - Наукова бібліотека НаУКМА. Фонд 10. – Опис 1. – Справи 622, 623.

8. Прицак О. Роман Мазепи з Фальбовською // Українські Вісті. – Львів, 1937. - №269 (6, грудень); Епілог одного дотепу, або авантюра Пасека з Мазепою // Там само. – Львів, 1937. - №275 (13, грудень); Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська // Мазепа. Збірник / Праці українського наукового інституту. Т.46. – Варшава, 1938. – Т.2. – С.102-117; Анатема. – Українське Слово. – Київ, 1941. – Ч.66. – 25 листопада. – С.2.

9. Ярошенко Т. О. Колекції діячів української діаспори у фондах Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України: зб. матеріалів конф. / [уклад.: Н. Казакова, О. Мастіпан]; НаУКМА, Нац. парлам. б-ка України. - К.: [б. в.], 2004. - С. 14-25. та ін.

10. Ярошенко Т. Університетська бібліотека в інформаційному суспільстві //Бібліотечний форму України. – 2006. - №. 2(12). – С.34-38;

11. Ярошенко Т.О. Хто створив бібліотеку, той створив цілий світ // Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів: матеріали до історії Фундації, листування, грамоти, виступи та лекції лауреатів нагород Антоновичів (1998-2011) / [упоряд.: М. Романюк, Я. Сенік; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника]. – Львів - Вашингтон, 2012. - С. 25-29;